

Феодосій СТЕБЛИЙ

ОТЕЦЬ ГНАТ РОЖАНСЬКИЙ – ДІЯЧ “ПРОСВІТИ”

Простежено самовіддану громадсько-культурну працю о. Гната Рожанського – одного з перших священиків-просвітян і члена Товариства ім. Т. Шевченка, зокрема його визначну роль в організації першого найповнішого видання збірки творів Т. Шевченка в Галичині (1867–1869), ініціативи щодо видання “Просвітою” творів про визначні постаті, попередню апробацію просвітянської популярної літератури, дружні взаємини з Ю. Федьковичем та І. Франком, причетність до забезпечення перемоги на виборах 1883 р. до Галицького Крайового сейму видатного народовецького діяча Ю. Романчука.

Ключові слова: “Просвіта”, Т. Шевченко, Ю. Федькович, І. Франко, Ю. Романчук.

Товариство “Просвіта” як перша культурно-освітня інституція, покликана до життя народівським рухом в Галичині, від самих початків своєї діяльності спиралося на невичерпні запаси творчої енергії молодіжного середовища, спрямовуючи її на позитивну націєбудівничу працю. До числа перших ентузіастів “Просвіти” належав священик Гнат Рожанський.

Г. Рожанський, 1844 р. народження, син калуського ремісника-муляра, упродовж 1864–1869 рр. навчався у Львівській духовній семінарії¹. Після закінчення навчання був духовним пастирем у селах Станіславчику (1871) і Суходолах (1872–1873) на Брідщині, згодом у Красній (1874–1875) Калуського, Липовиці (1876–1877) Перегінського, Хотині (1879–1883) Калуського деканатів².

Уже в студентські роки визначився як діяльний представник другого покоління народівців (кінець 60–70-х рр. XIX ст.), поруч з такими їх репрезентантами, як О. Партицький, А. Вахнянин, О. Барвінський та ін., зусиллями яких засновані “Просвіта”, Товариство ім. Шевченка, часопис “Правда” та підготовано перше у Львові видання збірки поезій Т. Шевченка.

Один із організаторів та ідеологів народівського руху Володимир Барвінський, відзначаючи небувале патріотичне піднесення тогочасного молодіжного середовища, згадував, що це “були ті молодці, що твердо надіючись на *свою силу молоду*, на свою волю незломну, сміло підняли в *своїй хаті* знам’я *своєї правди*. Вся скілько-небудь здорово мисляча, щиро патріотична, ідеальна молодіж Галицької Русі, побачивши, як се знам’я народної правди, волі і сили, народної самостійности, розвою нашої питомої народности випадає, чи вже, як їм здавалось, навіть випало з “старших” рук, – вся та молодіж заворушилась, загомонила про свій дорогий ідеал, так гарно виспіваний Тарасом, і після упадку “Мети” і “Ниви” озвалась за новим словесним органом, витягла послідний гріш і поставила літературне письмо “Правду”. Збирались у купу молоді серця високої думки патріотичної, ідеальних поривів і, ніким не знані, ніким не хвалені, ніким не заохочувані, а навіть проскрибовані

ні і “банніцією” обложені, думали-радили не про себе, а про найвисше добро свого народа, про духовий розцвіт своєї країни, про її лучшу будучність, її волю... Всі говорять, спішать наперед, як бистра вода, все у них вже готове і зроблене, все му-ситься статись по їх думці, бо горяча кров не бачить перепон і перешкоди, вони го-рять з нетерплячки молодечої, як палкий огонь, далеко біжать думками наперед за світляним маревом далекої будучности”³. Саме таким одержимим ідеєю праці для майбутнього був Г. Рожанський.

Один із сучасників у своїх спогадах про семінарські 60-ті роки, опублікованих у “Правді” (1892) під псевдонімом “Самовидець”, відзначав особливу ініціативність Г. Рожанського в справі популяризації імені і творів Т. Шевченка в Галичині. За його словами, “о. Ігнатій Рожанський, знаний опісля неутомимий патріот, мозольним за-ходом своїм позбирав всі твори Шевченка..., помічником у виданні Шевченка творів, т. 1 був Ол. Барвінський, а 2 тому семінарист Гаврило Боднар, потім парох в Свис-тільниках”. За його спонукою (“за його приводом”), продовжує мемуарист, “видав Батталія життєпис Шевченка” (1865). Також Рожанському маємо завдячувати те, що “Свенціцький доброго зробив для народовців-русинів”⁴.

Про визначну роль Г. Рожанського в організації першого видання збірки творів Т. Шевченка в Галичині свідчить у своїх спогадах і О. Барвінський. Оскільки галиць-ким читачам, особливо молоді, у 60-х рр. були доступні Шевченкові твори тільки із публікацій у “Вечерницях”, “Меті”, петербурзькій “Основи” та з рукописної копії “Кобзаря”, виконаної Миколою Михалевичем і згодом багато разів переписуваної, О. Барвінський, Г. Рожанський, Г. Боднар та ще кілька семінаристів-ентузіастів вес-ною 1866 р. взяли за підготовку збірки Шевченкових творів, маючи намір видати їх ускладнину в друкарні Інституту ім. Осолінських для широкого кола читачів. Найбільше нетерпілося з виданням Г. Рожанському, який за відсутності у Львові О. Барвінського під час великодних канікул відніс рукопис до друкарні, де був від-друкований перший аркуш кириличним шрифтом, наявним тоді в друкарні. Та не-вдовзі друкарня одержала т.зв. гражданські літери, якими віддрукували весь текст. Так появилися першим у Львові найповнішим тоді збірником “Поезії Тараса Шев-ченка”, том 1. Накладом К. Сушкевича (1867), 271+6 с. Пізніше під опікою Г. Ро-жанського і Г. Боднара у 1867–1868 рр. вийшов другий том (344+4 с.), а в 1869 р. додаток до нього – випуск IV-й⁵.

Звертаючись у післямові до читачів, видавці пояснювали благородну мету сво-го видання: “Так маючи Кобзаря європейської слави, котрий могучим крилом нас у новий світ підніс, а, не могучи нияким ділом передати его руській громаді як по-живу духовну, – підняли ми відтиск творів Шевченкових у Львові, щоб его співи завитали у наші всі руські серця тим скоріше і лехше, ми підняли всі співи Кобза-ря передати світови за найтаньші гроші”. Далі у зверненні говорилося: “Працюй-мо, браття, розвиваймо всі віти знання, не даваймо жодній вмерти сходячій силі, бо йно тим ділом зрівняються наші верховіти з верховіттям знання сусідних наро-дів і воплотяться слова генія нашого “Нехай мати усміхнеться, заплакана мати”⁶.

* Павлін Свенціцький друкував поезії Т. Шевченка в оригіналі латинськими літерами, перекладав польською мовою, популяризував у своїх творах, літературознавчих і публіцистичних статтях, нарисі історії української літератури XIX ст., створив кілька п’єс для театру “Руської бесіди”.

Попри численні помилки і пропуски, зумовлені відсутністю в упорядників Шевченкових автографів та досвіду підготовки науково-критичного видання, все ж галицький читач вперше отримав найповніший збірник Шевченкових творів, в тому числі й таких, що були заборонені в Росії (наприклад, поеми “Сон” і “Кавказ”). У збірнику був надрукований також приписуваний тоді Т. Шевченкові вірш П. Чубинського “Ще не вмерла Україна”, який у музичному оформленні М. Вербицького став національним, а згодом і державним гімном України. Цей збірник задовольняв читацькі запити аж до появи празького двотомного видання “Кобзаря” (1876) та чотиритомного “Кобзаря” (1894–1898), опублікованого Науковим товариством ім. Шевченка⁷.

Здобувши визнання як співвидавець творів Т. Шевченка і як промотор цього видання, Г. Рожанський після закінчення семінарії, мабуть, один із перших священників 5 листопада 1869 р. був прийнятий у члени “Просвіти” на XIV засіданні Виділу, першому засіданні, на якому приймали в члени Товариства⁸. Попри зайнятість душпастирською працею у віддалених від Львова парохіях, він все ж знаходив можливість брати участь у загальних зборах Товариства, на яких виступав з важливими проектами з поля національної праці. На загальних зборах, що відбулися 30 травня 1872 р., наприклад, він запропонував Виділові обмінюватися з іншими популярними періодичними органами інформацією про ново видані книги⁹, після чого у виданнях Товариства започатковано рекламу книжок з ділянки народної просвіти. На інших загальних зборах, як згадував І. Франко, о. Г. Рожанський вніс пропозицію друкувати в виданнях “Просвіти” життя святих, які наводили б приклади “високих ідеальних змагань, горячого чуття, посвячення себе для загалу і для ідеї і т.ін.”¹⁰. І справді, невдовзі у публікаціях Товариства з’явилися матеріали про діяння святих Пантелеймона, Дмитра, Миколи-чудотворця, Юрія-Зміборця, слов’янських просвітителів Крила і Мефодія, Антонія і Феодосія Печерських, княгині Ольги і Володимира Великого, Бориса і Гліба і т.д., а за ними пішли матеріали про князів, гетьманів, видатних діячів Церкви, письменників, діячів культури¹¹.

Відомо, що Г. Рожанський за дорученням Виділу працював над перекладом з російської на українську мову букваря В. Черкасова “Народная азбука для обучения грамоте”, надісланого “Просвіти” з Петербурга, і листувався з Виділом щодо бажаного правопису для його застосування в перекладі¹².

Виділ також не раз передавав Г. Рожанському на пробацію надіслані для друку коштом “Просвіти” рукописи брошур різних авторів (наприклад, І. Негребецького та І. Барвінського про раціональні способи господарювання)¹³, і після його схвалення вони виходили друком у 1880–1881 рр.

Думкою та порадами о. Г. Рожанського дорожив видатний народовецький і просвітянський діяч, редактор “Діла” В. Барвінський. У листі до нього від 4 жовтня 1879 р. він, цінуючи жертвність адресата, відданість національній праці, зрілі поради щодо національних починів, від імені львівських народовців просив висловитися з питань актуальних потреб народу, об’єднання сил інтелігенції, виховання національної свідомості в найширших народних масах, усвідомлення ними своїх інтересів, прав і сили, підготовки до політичної боротьби перед новими виборами до сейму, видання політичної газети, організації збору коштів на її друк, проведен-

ня з’їзду русинів¹⁴. Відповідь адресата наразі невідома. Але лист В. Барвінського за-свідчує, що слово о. Г. Рожанського для львівських народовців, зокрема й для його автора, мало неабияку вагу.

Відаючись сповна праці на національній ниві, о. Г. Рожанський водночас дбав про патріотичне виховання дітей і змалку привчав їх до просвітянської праці. У січні 1877 р. його сини Богдан і Любомир були прийняті у звичайні члени “Просвіти”¹⁵. Останній (народився в с. Суходоли 1872 р.) справді став діяльним членом Товариства, а згодом і активним діячем Русько-Української Радикальної Партії та Національно-Демократичної Партії¹⁶.

Народовський часопис “Правда” відзначав жертовну культурну працю о. Г. Рожанського на терені Рожнятівщини, зокрема, надання допомоги в організації гастролей у Рожнятові весною 1875 р. театру “Руської бесіди” під орудою Теофілі Романович, регулярне відвідування ним вистав та заохочування до цього околичних священиків і селян¹⁷. О. Г. Рожанський у дописі до “Правди”, інформуючи про перебіг і успіх гастролей, висловлював від імені глядачів подяку керівництву і акторам театру “за їх красну гру на сцені” та підкреслював надзвичайно важливе значення театру для селян і міщан, які, “відкинувши отруту (горілку – *Ф. С.*), шукали світла правдивого”, яке їм “так мило і щиро уділяла” театральна сцена. Автор повідомляв, що гастролі дали поштовх ідеї про заснування в Рожнятові філії “Просвіти” та побудову будинку для майбутніх театральних вистав¹⁸. Виділ “Просвіти” цю звістку зацікавлено взяв до уваги¹⁹. Якщо ця ідея тоді була б реалізована, Рожнятівська філія могла стати другою із філій, після Бортниківської, заснованої 2 лютого 1875 р. Та незабаром о. Г. Рожанський із с. Липовиці на Рожнятівщині перебрався на нову парохію в с. Хотинь Калуського деканату, і справа Рожнятівської філії заглохла на довгі роки. Відкрили її аж у 1926 р.²⁰

Попри активну працю на ниві “Просвіти”, о. Г. Рожанський у 1874 р. став членом Товариства ім. Шевченка, внісши пожертву в числі інших 33-ох членів на його розвиток²¹.

На сторінках “Правди” о. Г. Рожанський нерідко критично відгукувався на події культурного життя краю, наприклад, з приводу появи недолугого сценічного твору русофільського писака Г. Якимовича “Роксоляна” (1869, ч. 22, с. 122), сепаратистського Шевченківського літературно-мистецького вечора, влаштованого студентами прорусофільського “Академического кружка” (1873, ч. 4, с. 175–176).

Сповнений невсипущої енергії, неспокійного характеру, “одержимий ідеєю патріотично-просвітницької праці в гуші народу, о. Г. Рожанський легко знаходив спільну мову та налагоджував контакти з близькими йому духом діячами, в т.ч. й такими, що співпрацювали з “Просвітою” (наприклад, Ю. Федьковичем, І. Франком). Ще в студентські роки він вступив у листовні зв’язки з Ю. Федьковичем, надсилав йому необхідну літературу й заохотив його перекласти українською мовою “Слово о полку Ігоревім”, і цей переклад згодом опублікував І. Франко у виданні “Писання Осипа Федьковича”, т. 1 у 1902 р.²²

Листувався о. Г. Рожанський і з І. Франком, який, до речі, вважав його “щирим народолюбцем, чоловіком світлим і поступовим”²³. Наприкінці 1881 р. він листовно запросив письменника до себе в с. Хотинь на відпочинок. І. Франко, який тоді жив усамітнено в Нагуєвичах, запрошення прийняв і готувався до відвідин²⁴, але

на перешкоді стала повінь на Прикарпатті, яка завдала о. Г. Рожанському величезних збитків (“вода забрала му все”)²⁵.

Згодом, уже після смерті о. Г. Рожанського, І. Франко тепло відгукнувся про нього у своїй віршованій хроніці-програмі “Українсько-руська студентська мандрівка літом 1884 р.” Метою відвідання мандрівниками Калуша поет вважав бажання “свіжою хвилею духа скріпить / І тутка братів в переднівку”.

Бо ж:

*Отак, передновок терпить духовий
Просторая руська хата!
То ж того, що й тут посів сіяв новий,
Згадаймо – Рожанського Гната.
Честь пам'яті твоєї, гаряча душе!
Мов свічка яркая, згорів ти!
Та полум'ям своїм надовго, навсе
Серць тисячі руських огрів ти*²⁶.

Г. Рожанський заявив себе надзвичайно діяльним народовецьким речником під час виборів до Галицького крайового сейму в 1883 р. Завдяки активній і напруженій передвиборній кампанії йому разом з кількома впливовими міщанами з Калуша, вдалося забезпечити перемогу на виборах в Калушині видатного народовецького діяча Ю. Романчука.

Та саме йому судилося стати жертвою політичних баталій, пов'язаних, очевидно, з виборами. В дорозі з Перегінська до Калуша 2 червня 1883 р. він раптово помер на 39 році життя, будучи отруєним, згідно з поширеними тоді чутками, політичними супротивниками, залишивши вдову з шістьма малолітніми дітьми.

Похорон політика 5 червня відправили 25 священників за участю великого здвигу народу з навколишніх сіл, з Калуша і Станиславова. З прощальними промовами виступали один із провідних діячів народовецького руху Д. Танячкєвич та Бірчак. Надійшли телеграми співчуття зі Львова від Товариства “Просвіта”, редакцій часописів “Діло”, “Батьківщина” та від сеймового посла Ю. Романчука²⁷.

Газета “Батьківщина” вшанувала пам'ять визначного просвітянина проникливим некрологом, в якому писала: “Покійний знаний був не тільки в своїй стороні та й руським патріотам у Львові, але й широко в нашім краю. Патріот руський і приятель народу. Його парохіянин згадував, що “умер нам тато”, “чоловік розумний, чесний, він дуже дбав за руський народ, кожного научив, остро тверезість тримав, на добру дорогу наводив”. Для добра народу і на руські справи не жалував ні тяжкої праці, ні часу, ні грошей... Щороку видавав кількасот ринських на руські книжки і газети. Діти свої, 3-х хлопців, учив сам. Для руської справи готов був кожної хвили і життя своє віддати. Теперішній вибір руського посла в Калуші “єсть перед всім єго ділом і єго заслугою”²⁸.

Вище викладене дає підставу стверджувати, що в особі о. Гната Рожанського “Просвіта” і народовецький рух загалом на початках своєї діяльності мали непересічного діяча, який не малою мірою спричинився до популяризації творчості Т. Шевченка та розбудови інституційного національного життя галицьких українців у відповідальну добу утвердження крайової автономії Галичини. Своєю невси-

пушою працею він заслужив на почесне місце в пантеоні перших самовідданих подвижників українства на західних землях України.

Feodosii Steblii. Father Hnat Rozhans'kyi – activist of “Prosvita”

The author traces self-sacrificing socio-cultural work of Father Hnat Rozhans'kyi, one of the first priests-educators and members of the T. Shevchenko Society, in particular his prominent role in the organization of the first full edition of Taras Shevchenko works in Galicia (1867–1869), initiatives to publish texts on outstanding public figures by “Prosvita”, preliminary approval of popular enlightening literature. The author also deals with the Rozhan'kyi's friendly relations with Yu. Fed'kovych and I. Franko, and his role in the victory of prominent national populist activist Yulian Romanchuk in the elections to the Galician provincial Diet in 1883.

Key words: “Prosvita”, T. Shevchenko, Yu. Fed'kovych, I. Franko, Yu. Romanchuk.

- ¹ Державний архів Львівської області (ДАЛЮ). – Ф. 26. – Оп. 15. – Спр. 1055. – Арк. 5; Спр. 1056. – Арк. 100, 103, 106, 110.
- ² Schematismus universi venerabilis Cleri Archidioceseos Metropolitanae graecocatholicae Leopoliensis. – Львів, 1872. – С. 29; 1874. – С. 52; 1875. – С. 52; 1876. – С. 72.
- ³ Барвінський В. Пам'яті найлучшого друга // Діло. – 1882. – Ч. 40. – 26 травня (7 червня).
- ⁴ Самовидець. Спомини семінарицькі // Правда. – 1892. – Т. XIV. – С. 486–487.
- ⁵ Барвінський О. Спомини з мого життя. Перша часть. – Львів, 1912. – С. 111–114.
- ⁶ Поезії Тараса Шевченка. Т. 2. – Львів, 1867. – С. 343–345.
- ⁷ Барвінський О. Вказ. пр. – С. 115.
- ⁸ Центральний Державний історичний архів України, м. Львів (ЦДІАУЛ). – Ф. 348. – Оп. 1. Протоколи засідань Головного відділу “Просвіти”. Т. 1. – Спр. 7628. – Арк. 16.
- ⁹ Там само. – Арк. 81.
- ¹⁰ Франко І. Збір. творів: У 50 тт. Т. 43. – Київ, 1986. – С. 360.
- ¹¹ Товариство “Просвіта” у Львові: Показч. видань. 1868–1939 / Уклад. О. Бербека, Л. Головата. – Львів, 1996. – С. 30, 63, 65, 70, 88, 97, 113, 124, 151 та ін.
- ¹² ЦДІАУЛ. – Ф. 348. – Оп. 1. Протоколи засідань Головного відділу “Просвіти”. Т. 1. – Спр. 7628. – Арк. 126, 151.
- ¹³ Там само. – Арк. 199, 201, 205, 208–209.
- ¹⁴ Лист пок[ійного] Вол[одимира] Барвінського // Діло. – 1889. – № 74.
- ¹⁵ ЦДІАУЛ. – Ф. 348. – Оп. 1. Протоколи засідань Головного відділу “Просвіти”. Т. 1. – Спр. 7628. – Арк. 241.
- ¹⁶ Рожанський Любомир [Некролог] // Календар т-ва “Просвіта” на 1926 р. – Львів, 1925. – С. 271–272.
- ¹⁷ Правда. – 1875. – № 4. – 16 (28) лютого. – С. 166.
- ¹⁸ Там само. – № 5. – 3 (15) березня. – С. 197–198.
- ¹⁹ Там само. – № 10. – 18 (30) травня. – С. 424.
- ²⁰ “Просвіта”: історія та сучасність (1868–1998). – Київ, 1998. – С. 42.
- ²¹ Правда. – 1874. – № 8. – 1 (13) червня.
- ²² Федькович Ю. Твори у двох томах. Т. 1. – Київ, 1984. – С. 215–226; Т. 2. – С. 389.
- ²³ Франко І. Збір. творів: У 50 тт. Т. 43. – Київ, 1986. – С. 360.
- ²⁴ Там само. – Т. 48. – Київ, 1986. – С. 302, 304.
- ²⁵ Там само. – С. 318.
- ²⁶ Там само. – Т. 3. – Київ, 1976. – С. 257–258.
- ²⁷ Батьківщина. – 1883. – № 23. – 8 червня.
- ²⁸ Там само.